

Oak Archaeology Wales CIC

PECYN ADDYSG A LLES RUPERRA (UWCHRADD)

Adleisiau o Dan y Maes – Ymchwilio i Stori Rufeinig Ruperra

Paratowyd gan **Daryn Groves**, Cyfarwyddwr – Oak Archaeology Wales CIC Mewn cydweithrediad â **Cwmwl Clyd (Cosy Cloud)**, **Casgliad y Werin Cymru, CBHC / RCAHMW**, **Heneb, GGAT**, a **Chronfa Dreftadaeth y Loteri Genedlaethol** © Daryn Groves / Oak Archaeology Wales CIC 2025 Trwyddedig ar gyfer defnydd addysgol a lles dwyieithog

Delwedd Model Lloeren Digidol (DSM) yn dangos amlinelliad topograffig a nodweddion ger Rhiwpera.

Data yn deillio o ddata DataMapCymru, © Llywodraeth Cymru / data trwyddedig. Mae'n cynnwys gwybodaeth sector cyhoeddus o dan Drwydded Llywodraeth Agored fersiwn 3.0. Delwedd wedi'i phrosesu a'i hanodi gan Daryn Groves.

Nid yw'r gorffennol yn diflannu — mae'n aros yn dawel dan ein traed.

Cyflwyniad

Mae *Adleisiau o Dan y Maes* yn gwahodd disgyblion i archwilio sut mae ymchwil gwyddonol, meddwl creadigol, a chadwraeth treftadaeth yn dod ynghyd mewn archeoleg go iawn.

Yn **Fferm Gartref Ruperra, Draethen (Caerffili)**, mae cyfres o arolygon maes di-ymseliol wedi datgelu un o'r dirweddau cudd bwysicaf yng Nghymru — **cyfadeilad milwrol–angladdol Rhufeinig**.

Trwy gyfuno dulliau **dowsio, LiDAR, a Radar Treiddio'r Ddaear (GPR)**, mae'r prosiect wedi datgelu tystiolaeth o adeiladau hynafol, manau claddu, a cherrig Rhufeinig wedi'u hailddefnyddio mewn adeiladau diweddarach.

Mae'r pecyn hwn yn annog dysgwyr i archwilio sut mae archeoleg yn cysylltu'r gwyddonol â'r dynol — a sut y gall amynedd, parch a chwilfrydedd roi llais i hanes coll.

Stori: Adleisiau o Dan y Maes

Ar yr olwg gyntaf, roedd porfeydd Ruperra yn ymddangos yn ddistaw ac yn gyffredin — tir gwyrdd heb ddim i'w ddatgelu.

Ond i'r archeolegydd **Daryn Groves**, roedd y ddaear fel pe bai'n anadlu'n dawel, yn llawn posibiliadau.

Dechreuodd y daith yn syml gyda dau **ddarn dowsio pres**, yn disgleirio yn yr haul boreol. Wrth eu dal yn ysgafn, symudon nhw, gan groesi mewn manau penodol a thynnu llinellau anweledig ar draws y cae. Cofnodwyd pob croesfan yn fanwl gyda GPS.

Ai damwain oedd hyn, neu rywbeth mwy?

Wythnosau'n ddiweddarach, cadarnhaodd **LiDAR** fod rhesi a therasau cynnil o dan y glaswellt, lle'r oedd y darnau wedi ymateb.

Yna daeth **Radar Treiddio'r Ddaear (GPR)** – I dorri trwy'r haenau pridd gyda thonfeddi adlewyrchol.

Ar sgrin y cyfrifiadur, ymddangosodd siapiau – petryalau, coridorau, a llinellau pendant. Roeddent yn amlwg yn bensaernïol.

Dangosodd y canlyniadau dros **168 o strwythurau cudd**, wedi'u trefnu o amgylch grid ganolog – patrwm nodweddiadol safle Rhufeinig wedi'i gynllunio.

Ymhlith y rhain roedd siambr agos at gwrs dŵr hynafol – efallai **ystafell marwolaethau neu le golchi defodol**, a llinellau o feddrodau wedi’u halinio’n ofalus.

Yn y waliau cyfagos, adnabuwyd darnau o **garreg ashlar Rhufeinig**, wedi’u haildefnyddio mewn **Castell Ruperra a Phlas Machen**.

Cylch cof oedd hyn: gadawodd y Rhufeiniaid, ond parhaodd y cerrig – ac adeiladodd y dyfodol ar yr hyn a fu.

I Daryn, nid oedd y gwaith am feddiant ond am wrando.

“Weithiau,” ysgrifennodd yn ei ddyddiadur maes, “mae’r tir yn ateb — nid gyda geiriau, ond gydag aliniad.”

Heddiw, mae’r arolygon yn parhau mewn partneriaeth â **GGAT, Heneb, a’r CBHC / RCAHMW**.

Pob haen newydd o ddata’n datgelu mwy o’r stori – a mwy o gwestiynau i’w holi.

Myfyrdod Terfynol:

Dechreuodd y daith fel greddf fach; bellach mae’n dystiolaeth gadarn.

Nid yw’r cae yn dawel mwyach.

Mae’r ddaear yn cofio — ac mae eraill bellach yn dysgu sut i wrando.

Canllaw i Athrawon

Cysylltiadau â’r Cwricwlwm

- Hanes / Archeoleg / Daearyddiaeth
- Dyniaethau a Diwylliant Cymru
- Gwyddoniaeth (synhwyro pell)
- Llythrennedd dwyieithog a moeseg treftadaeth

Canlyniadau Dysgu

Bydd disgyblion yn:

1. Deall sut mae dulliau arolwg di-ymseliol yn datgelu archeoleg gudd.
2. Dadansoddi’r perthynas rhwng greddf ac ymchwil gwyddonol.
3. Archwilio’r defnydd o ddeunydd Rhufeinig mewn pensaernïaeth ddiweddarach.
4. Myfyrio ar foeseg treftadaeth a chymuned.

5. Ystyried y syniad o dirwedd fel “cof byw.”

Dull Gweithio Arfaethedig

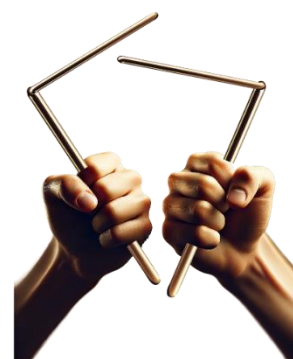
- Darllenwch *Adleisiau o Dan y Maes* gyda’r dosbarth neu mewn grwpiau.
- Trafodwch y dulliau ymchwil a’r cysylltiad rhwng gwyddoniaeth a greddf.
- Gofynnwch i’r disgyblion lunio damcaniaethau: *Pa fath o safle yw Ruperra? Pam yma? Beth sydd eto i’w ddarganfod?*
- Annog gweithgareddau trawsgwricwlaidd: mapio, ysgrifennu creadigol, neu brosiectau digidol.

Crynodeb o’r Dulliau

Dowsio

Techneg draddodiadol sy’n ymateb i newidiadau cynnil yn y tir neu’r maes magnetig.

Yn Ruperra, dangosodd y darnau aliniadau a gadarnhawyd yn ddiweddarach gan ddata LiDAR a radar.

LiDAR (Light Detection and Ranging)

Sganio laser o’r awyr sy’n creu modelau manwl o’r tir.

Datgelodd derasau a llwyfannau adeiladu o dan y llystyfiant.

GPR (Radar Treiddio’r Ddaear)

Dull delweddu tanddaearol sy’n defnyddio tonfeddi electromagnetig.

Datgelodd siambr, waliau a ffyrdd hyd at 2 fetr o ddyfnder.

Ymchwil Archifol

Canfu’r asesiad desg berthnasoedd rhwng garreg Rhufeinig ail-law yn Ruperra a safleoedd eraill, gan awgrymu ail-ddefnyddio systematig ar ôl y cyfnod Rhufeinig.

Cwestiynau Dadansoddol

1. Sut wnaeth cyfuno’r dulliau gwahanol gryfhau’r dehongliad?
2. Beth mae’r ystafell marwolaethau, y dŵr a’r beddrodau’n awgrymu am arferion Rhufeinig?

3. Pam mae'n bwysig archifo'r data gyda'r **CBHC** a'r **Cofnod Amgylchedd Hanesyddol (HER)**?
4. Sut gellir ail-ddefnyddio deunydd hynafol, a pha gwestiynau moesegol sy'n codi?
5. Sut gall greddf a gwyddoniaeth gydfodoli mewn archeoleg?
6. Pa sgiliau sydd eu hangen ar archeolegydd maes proffesiynol?
7. Pe baech chi'n dylunio cam nesaf yr ymchwil, beth fydddech chi'n ei gynnwys – a pham?

Gweithgareddau Creadigol a Myfyrdod (Cwmwl Clyd)

1 Map Adlais

Gan ddefnyddio delwedd LiDAR, olrheinwch siapiau'r tir.
Ychwanegwch ystafelloedd neu lwybrau dychmygol a labelwch eu swyddogaeth.

2 Lleisiau o'r Ddaear

Ysgrifennwch monolog o safbwynt:

- crefftwr Rhufeinig yn ail-ddefnyddio cerrig, neu
- archeolegydd cyfoes yn eu darganfod eto.

3 Myfyrdod Maes

Cerddwch yn araf yn dawel yn yr awyr agored.
Sylwch ar newidiadau o dan eich traed – meddal, caled, anwastad.
Trafodwch sut mae tawelwch ac arsylwi'n rhan o waith archeolegol.

4 Rhannu Digidol

Gall disgyblion uwchlwytho eu hymatebion creadigol i **Gasgliad y Werin Cymru** neu drwy **Cwmwl Clyd** gan ddefnyddio'r tag:

#DarganfodTreftadaethRuperra

Ynghylch y Prosiect

Mae “**Adleisiau o Dan y Maes**” yn rhan o raglen addysg ac ymgysylltu cyhoeddus ar gyfer ymchwiliad **Cyfadeilad Milwrol–Angladdol Rhufeinig Fferm Gartref Ruperra**, dan arweiniad **Oak Archaeology Wales CIC**.

Mae’r prosiect yn cyfuno gwyddoniaeth dreftadaeth ac archeoleg cymunedol i hyrwyddo dealltwriaeth o orffennol Rhufeinig Cymru, tra’n cefnogi dysgu dwyieithog a lles. Mae’r canfyddiadau’n cael eu harchifo gyda’r **Comisiwn Brenhinol Henebion Cymru (CBHC)** a’r **Cofnod Amgylchedd Hanesyddol (HER)**.

Gyda chefnogaeth **Cwmwl Clyd (Cosy Cloud)**, **Casgliad y Werin Cymru, Heneb, GGAT**, a **Chronfa Dreftadaeth y Loteri Genedlaethol**, mae’r gwaith hwn yn dathlu’r cydbwysedd rhwng technoleg, greddf, a chysylltiad diwylliannol.

Am adnoddau a diweddariadau:

www.peoplescollection.wales | www.cwmwlclyd.com

Mae’r gwyddoniaeth yn gwrando — ac mae’r tir yn ateb.